

PROBLÉM SPOŘÁDANOSTI

David Lukšů, Aleš Palán (eds.): Rozsvítit pro mne. Přátelství Otokara Březiny a Matěje Lukšů
Host, Brno 2009

Kniha *Rozsvítit pro mne. Přátelství Otokara Březiny a Matěje Lukšů* je sestavená z fragmentů deníkových zápisků přítele Otokara Březiny, učitele, školního inspektora a později vykonavatele Březinovy poslední vůle, Matěje Lukšů. Coby svědectví skutečnosti vzájemného vztahu je použito i několika dopisů, které si přátelé vyměnili. Nepsali si ale víc, jejich vztah byl každodenní. Jestliže dlouholetá blízkost měla znamenat hluboké a rozmanité životní obohacení, pak jeho podobu, tuto knihu, shrnuje slovo „věcná“. Na základě střídmosti a umírněnosti, které v životopisných komentářích příkladně zachovávají i editoři David Lukšů a Aleš Palán, vznikl zvláštní dokument. Příčin je několik: rozdílné životonázorové založení přátel promítnuté do literární výpovědi obou (básnická, epistolární a esejistická činnost Otokara Březiny, intimní deník Matěje Lukšů), kolize rozhodnutí k duševní a nutně individualistické práci na vlastním osudu (Březina) se službou školnímu aparátu (Lukšů) – to vše vytvořilo atmosféru opravdové uctivosti a obdivu žáka k učiteli.

Dnešní čtenář uvyklý bohatému ozvláštňování textů je touto knihou postaven do neobyčejné situace: onen obdiv a ona uctivost natolik prostoupily přístup všech zúčastněných, že při čtení k žádnému velkému překvapení nedojde. Tam, kde by se čtenář chtěl pokusit o úsměv jako gesto účasti a porozumění, je usazen buď střízlivostí textu, nebo jakoukoli z mnoha fotografií grafického doprovodu, kde se na něj i ze svatebního snímku dívá skupina zachmuřených a smrtelně vážných lidí.

Pro porozumění náladě, která charakterizuje celou knihu v úplnosti, je důležitý jeden fakt: učitelско-inspektorský přístup Matěje Lukšů ke skutečnosti, pokračující a nalézající pozdní zformování ve válečném zážitku jako mezní lidské situace. Tehdy totiž autor zápisků nahlíží vlastní život jako zbavený vši autentičnosti a charakteristicky ho zachytí ve svém jediném uměleckém pokusu: „V tom okamžiku zdálo se mi, že má nitro nejprázdnější, že pelichá mu paměť a ze

všech jeho myšlének ani jedna nebyla originální, svá, že všechny jsou starou veteší až hrůza ošumělou, omlétou, kterou tisíckrát obrátil, přehrabal a převrátil – nadarmo.“ Definitiva prožitku prázdnoty je jistě podmíněna dřívějším setkáním s Březinou, s umělcovým „vnitřním bohatstvím“. Lukšů k básníkovi od počátku zaujímá postoj žáka; už jako dvacetiletý jej oslovuje titulem „mistře“. Ukazuje se, že si pozdější učitel zachoval totožný postoj: zdrženlivou ukázněnost, i pro přístup k sobě samému. Počáteční nespokojenost spojená s nemožností v sobě nalézt „originální myšlenku“ se v osobních zápiscích začíná projevovat věcností, vnitřní kázní pokračující až v neosobní strohost či jakýsi odměřeně trpný automatismus do té míry, že si Lukšů vede zápisky už jenom o svých návštěvách u Březiny. Intimita vznikající mezi člověkem písařem a člověkem prožívajícím se tím rozvíjí v duchu důvěrnosti úředního zápisu, hlavičkového papíru či obchodní faktury. Strohost a střídmost školního inspektora, se vším dobrým, co takové vlastnosti znamenaly v meziválečné době, tu získává nutně truchlivý ráz rezonující s disciplínou školního protokolu. Ukazuje se, že si Březinův odchovanec od svého mistra odnesl jen jeho počáteční skepsi a zasmušilost. Kdyby byl zřejmě schopen potřebného odstupu (vyčerpávající povolání mu to neumožnilo) a byl to duch více tvůrčí, setkání s jaroměřickým básníkem by mohlo nastartovat docela jiný život, tak jak se to stalo kupříkladu u Jakuba Demla. Je příznačné, že to je právě přístup okouzleného žáka, poctivost tiše vedoucí k sebeumenšování, která konečně shrne náladu textu k jeho střídme věcnosti: „5. březen 1901: Zahalen v kouř čel memoáry nějaké ženy proslavené v matematice. Srdečně mě vítal. Četl jsem posudek Krejčího v Rozhledech a v knize Sovov: Ještě se vrátím. Krejčí cituje tu místo, kde Sova sám přiznává mocný vliv někoho. Vyslovil jsem náhled, že Sova myslí vliv Březinův. Souhlasil. Doufá, že někdo přijde [a] zmatek Krejčím zavedený napravi. Jest osudem velikých býti nedoceněn a kliditi nevděk. Vždycky budou po Kolumbovi exploitéři, dle nichž nová země dostane jméno. – Řekl jsem, že přeče ale dnes uznáváme jedině Kolumba.“

Záznamy Matěje Lukšů jsou tak skutečnými a k sobě poněkud netečnými dokumentárními útržky, které by asi nemohl číst nikdo jiný než věcný badatel. Tato strohost,

a podle mého je to uhrančivý vliv zápisku M. Lukšů, jako by nedovolila autorům průvodních textů i grafického zpracování a fotografického doprovodu vytvořit dokument výrazněji poutavý. Dovedl bych si ho proto představit jako součást nástěnky v Březinově muzeu, kde návštěvník nečeká nic výrazně zvláštního a chytlavého. Má-li být text přístupný i jinému čtenáři, je třeba vychutnat, a to není úplně jednoduché, tu nevšední mrazivou atmosféru, kterou jeho dokumentárnost vrůstající do neosobního automatismu nabízí, a „těšit“ se právě z ní. Neboť ona bude čtenářským zážitkem, něco jako puncem knihy: strohost spolu se zobrazením světa vskutku starého, zmizelého a mrtvého. Starobylé oděvy lidí na fotografiích i zpočátku obtížně čitelný zastaralý jazyk zápisků totiž nejsou výzvou ke snění, jak obvykle působí „starožitnosti“, či vyzváním ke schoulení, jak tento akt coby základní vztah k lidskému pobývání uvádí Gaston Bachelard, ale naopak podněcovatelem zděšení, iniciátorem představy nekončících lidských trápení. Fotografie jsou jako škrtače v lidském nitru, přinášejí pózy účinkujících, které ani ukončení „odehrané“ role nedokáže osvobodit, jsou sežehnutí společným bolem, opravdovým zápasem se životem. Taková je také svatební fotografie Františky Vaškové s trpělivou tváří Otokara Březiny jako jednoho ze svatebních hostů.

Březina, sám učitel, neměl školu v oblíbě, nevěřil v její smysl, byl přesvědčen, že instituce člověka ubíjí; příznačným se jeví, že je to bohužel právě postoj utlučeného žáka, inspektora Lukšů, který charakterizuje mechanismus deníkových záznamů i vzpomínek. Tento jistě nezáměrný paradox získává navíc poněkud groteskní odstín v grafické úpravě samotné publikace: přebal knihy (jejíž prostorné modré řádkování, ale i přehnaná velikost písma uvnitř) připomíná školní písanku a fotografické medailony mají ráz blede hřbitovní podobenky.

A tak celý text nakonec vyvolal zvláštní dojem jakési daleko hrozivější prázdnoty, jakési zvláštní duchovní poroby a tragiky žákovsky kompletní postavy Matěje Lukšů. Je totiž nějak zarmocující, že se ani sám pro sebe nepokusil o umělecké ozvláštňování či, byť třeba nepatrnou, hravost vlastních textů. Tím jeho podřízení a jistě velmi dobře míněná úslužnost získává ten truchlivý tón

něčeho promarněného, od počátku nějak v sobě přerušeno, defetismus a občas evokované rozhněvání nad stavem společnosti se tu otočily proti samému Matěji Lukšů.

Je zřejmé, že drastický důsledek vlastního rozhodnutí si byl Lukšů stále vědom. V okamžiku, kdy chtěl opustit povolání školního inspektora, hovořil právě o tom: „Byl jsem po dvanáct let na duchu a na těle sešněrován paragrafy zákonů a nařízení, byl jsem nucen takřka mysliti cizími myšlenkami.“ Tím je tento příběh nakonec velmi autentický, opravdový dokument tragicky služebního a již v počátcích nalomeného života stráveného ve škole: „Snad přilnul bych ke světu víc, kdybych nalézal v sobě více individuálního. Mnohdy těší mne to i ono, ale ne na dlouho; jakmile poznám, že jest to strojené, napodobené, ne vlastní, tíží mou mysl pocity nelibé. Tentokrátě zdá se mi život můj jako rozejtý vlak, jenž vyšlunut jsa z kolejí děsně letí vstříc jistě záhubě.“

Lukáš Prokop

ZNÁMENÍ

Dva křty: v Plzni 6. 10. 2011 se od 18 hodin křtí v mážhausu Galerie města Plzně kniha **Karla Trinkewitze *Jak jsem potkal básníky***. V Praze dne 26. 9. 2011 od 19.00 hod. představuje **Eugen Brikcius** v Literární kavárně Řetězová svou novou sbírku **Spouštění s milou**.

Velkoformátové fotografie města Gdyně od **Kacpra Kowalského, Tomka Kamińskiego a Krzysztofa Romańskiego** hledejte pod názvem **Gdyně z moře a snů** na Velvyslanectví Polské republiky v Praze (Valdštejská 8). Výstava potrvá do 31. 10. 2011.

Galerie Rudolfinum v Praze zve na putovní výstavu, připravenou Musée de l'Élysée v Lausanne. Už její název hovoří o nejspíše „pikantním“ konceptu – **Kontroverze – právní a etická historie fotografie**. Výstavu můžete zhlédnout do 13. 11. 2011.

Obrazy rakouského malíře **Herberta Brandla** jsou k vidění v Galerii Rakouského kulturního fóra v Praze do 10. 11. 2011.

Pražské Centrum současného umění DOX zve na výstavu děl **Ivany Šrámkové**, kterou lze navštívit do 31. 10. 2011. Hledejte pod názvem **Nemohu přestat / I can't stop**.

Ve stejném Centru a ve stejném časovém rozmezí můžete nahlédnout i na výstavu nazvanou **Luxury Dwelling**, která představuje díla **Jiřího Pelcla**.

Třetí díl výstavy, mapující dlouhodobě současnou výtvarnou scénu Plzně a okolí, najdete v Galerii města Plzně pod názvem **Plzeňská pěna**. A ještě datum – až do 20. 11. 2011.

Kabinet grafiky ostravského Domu umění představí až do 20. 11. 2011 tematickou výstavu kreseb a grafik, nazvanou **Doteky stáří**.

Nový galerijní prostor v areálu pražské Psychiatrické léčebny, pojmenovaný Prádelna Bohnice, přináší výstavu **Kamily Ženaté** nazvanou **Roll Over All**. Výstavu můžete zhlédnout až do 30. 10. 2011.

V Clam-Gallasově paláci v Praze jsou k vidění dvě výstavy: **Domáci úkoly a obrazy z cest** (obrazy současných umělců) a obrazy **Antonína Sládky In memoriam**. Obě až do 8. 10. 2011.

Pražská galerie Ecceterra zve na výstavu nevidomé romské sochařky **Boženy Příkrylové**, nazvanou **Oči v dlaních aneb viděno srdcem**. Do 14. 10. 2011.

NESMÍRNÁ KRÁSA KOSTLIVÉ NOHY

Alena Ježková: Baba Jaga, kostlivá noha
Ilustroval František Skála
Albatros, Praha 2011

... a není to jen slavná a nevyzpytatelná baba Jaga: její kumpán Kostěj Nesmrtelný, carevny Marja Morevna, Jelena překrásná a Vasilisa přemoudrá či junáci Finist jasný sokol a Sedm Simeonů dotvářejí panoptikum postav, které dětské hlavičce nedají spát. A dlouho budou na mapě světa v širším oceánu hledat ostrov Buján, na kterém stojí sloup ze zlata, černý kocour po něm chodí sem a tam. Ale to ještě pohádka není, to je teprve povídání... Pohádka přijde až teď.

Dnes už kultovní soubor ruských lidových pohádek převyprávěných Irinou Karnaučovovou a nádherně ilustrovaných Václavem Fialou se jmenuje *Kráska nesmírná*. Je to knížka, která zásadně poznamenala dětství několika socialistických generací a dost možná i formovala jejich vztah k Velkému bratru SSSR – zemi, kde se ježibaby prohánějí v moždířích a stavějí si ploty z lebek se svítícíma očima. Byly to obrazy natolik silné, že pronikly i do ruských pohádek převyprávěných tentokrát českou zavedenou autorkou knih pro děti Alenou Ježko-

vou a s gustem ilustrovaných Františkem Skálou mladším. Nikoli nesmírná krasavice, ale baba Jaga, kostlivá noha se démonicky šklebí z obálky stejnojmenné letní novinky nakladatelství Albatros.

Alena Ježková se doposud profilovala jako citlivá zprostředkovatelka historických témat (zejména souvisejících s Prahou) dětem. Vyznala se jednou, že její původní motivací, proč začala psát, byl pocit, že nemůže své dceři nabídnout kvalitní knížku o Praze. Zdálo by se tedy, že v případě *Baby Jagy, kostlivé nohy* mohla vést autorčino pero touha představit dětem ruské pohádky, jak si je pamatovala z dětství – třeba z *Krásy nesmírné*. A hle – v anotaci nového zpracování pohádek čteme: „seznamte se s postavami, které vaši prarodiče i rodiče dávno znají.“ Když si dospělý čtenář vezme k ruce obě knížky, čeká ho dobrodružství, jaké zažívají většinou jen textologové ve specializovaných ústavech. Tu a tam lze srovnávat větu po větě, dokonce i obrázek po obrázku.

Alena Ježková i Irina Karnaučovová zjevně vycházely ze stejného zdroje. Nebo se Ježková tentokrát spíše projevila jako citlivá adaptátorka, jak to už před lety prokázala s Jiráskovými národními pověstmi? Těžko říci, ediční poznámka v knížce chybí (pravda, dětem asi ne). Každopádně přínejmenším stran nakladatelství a ilustrátora vnímám vydání knížky v této podobě

jako geniálně potouchlý marketingový tah – tam, kde před lety vábila opojná krása, dnes přitahuje oči děti i dospělých ohyzdná babice. Zafungují tak nostalgie i lehce cynický úšklebek za minulostí.

Pohádky jsou v obou knížkách ze dvou třetin tytéž, v podání Aleny Ježkové převyprávěné jednodušším, ale stylizovaným jazykem. Ve výběru však najdeme rozdíly – z *Krásy nesmírné* pro mě zůstane nezapomenutelná hrůzostrašná pohádka *Člověk s měděným čelem*; *Baba Jaga, kostlivá noha* zase vypráví o Sluncově sestře s pointou, která vyrazí dech i otrlému znalci folklóru. Alena Ježková si dovolila také drobný vtípek – zařadila do výboru pohádku *Mrazík*, včetně kultovního: „Je ti teplo, děvenko? Teplo, krasavice?“

Pokud vaše děti filmovou podobu *Mrazíka* znají, určitě by je knížka Aleny Ježkové zaujala – a mimoděk třeba zjistí, že česká vánoční televizní veselice proplétá motivy z nejméně tří různých pohádek. Na samý závěr doporučení: když už dětem *Babu Jagu, kostlivou nohu* pořídíte, udělejte si taky radost. Pokud vám z dětství nezůstala, *Krásu nesmírnou* najdete v každém lepším antikvariátu. Asi trochu ohmatanou, ale s ilustracemi z doby, kdy se na tiskových technologiích nešetřilo. Oči lebek z kostěného plotu budou svítit jasně...

Radek Malý